

ФОРМУВАННЯ У ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ ГОТОВНОСТІ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ

Лілія Єр'оміна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті наведено детальний аналіз наукової літератури щодо змістовності соціально-педагогічних умов формування у вихованців інтернатних закладів готовності до сімейного життя. На основі опрацьованого матеріалу автор визначає найбільш ефективні соціально-педагогічні умови формування такої готовності.

Аннотация:

Ер'оміна Лілія. Формирование у воспитанников интернатных заведений готовности к семейной жизни: теоретический анализ социально-педагогических условий. В статье детально проанализирована научная литература по вопросу содержательности социально-педагогических условий формирования у воспитанников интернатных учреждений готовности к семейной жизни. На основе изученного материала автор выделяет наиболее эффективные социально-педагогические условия формирования такой готовности.

Resume:

Yeriomina Liliia. Formation of readiness for family life in students of boarding schools: theoretical analysis of social and educational conditions.

The article presents a detailed analysis of the scientific literature on the meaningfulness of socio-pedagogical conditions of forming readiness for family life in students of boarding schools. On the basis of analyzed literature the author defines the most effective social-pedagogical conditions of forming such a kind of readiness.

Ключові слова:

педагогічні умови; вихованці інтернатних закладів; сімейне життя; готовність до сімейного життя.

Ключевые слова:

педагогические условия; воспитанники интернатных заведений; семейная жизнь; готовность к семейной жизни.

Key words:

pedagogical conditions; students of boarding schools; family life; readiness for family life.

Постановка проблеми. Проблема формування в молоді готовності до створення сім'ї завжди перебуває в центрі уваги педагогів, психологів, соціологів, філософів та представників інших наук. В Україні за останні три роки ситуація, що пов'язана зі шлюбом і народженням дітей, характеризується суттєвим коливанням. За статистикою, найбільший коефіцієнт народжуваності спостерігається серед жінок, віком від 20 до 24 років. Тривожним є той факт, що саме в цей віковий період кожний десятий українець має негативний досвід сімейного життя, що призводить до розлучення. Світовий досвід, акцентуючи увагу на цій проблемі, свідчить про необхідність організації спеціальної системи державної сімейної політики. На сьогодні є чимало робіт, що розкривають теоретико-методологічні та практичні аспекти сучасного стану готовності до створення власної сім'ї як учнів загальноосвітніх навчальних закладів, так і студентів вишів. Більш глибокого розуміння й детального дослідження потребує ця проблема стосовно вихованців інтернатних закладів. Зміни в розвитку суспільства, економічні та соціальні особливості сучасної держави, а також специфіка становлення особистості в умовах інтернатного закладу – усе це зумовлює актуальність дослідження порушеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми виховання дітей у закладах інтернатного типу присвячені дослідження, що комплексно розглядають різні аспекти вдосконалення навчально-виховного процесу

(А. Балуба, В. Галузинський, Б. Кобзар, Л. Кузьменко, Р. Науменко, Г. Нестеренко, М. Плоткін, Є. Постовойтов, В. Слюсаренко, В. Ципурський, В. Чугаєвський, Т. Шатохіна, В. Яковенко), поліпшення відносин між вихованцями (А. Кунц, Л. Канішевська). Застосування індивідуального підходу до цієї справи розкрито в роботі Ф. Кевель. Питання організації спільної корисної праці вивчали Ю. Грицай, Б. Мельниченко та ін., основні аспекти морального виховання учнів на основі українських народних традицій дослідив Ю. Підборський. На значення духовно-моральних цінностей у вихованні молодого покоління вказували Г. Ващенко, Б. Грінченко, І. Огієнко, С. Русова, І. Стешенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький, які розглядали їх у тісному зв'язку з розвитком усієї системи виховання. Питання формування усвідомленого батьківства детально вивчала Н. Островська, яка підкреслила, що цей вид роботи найбільш ефективно реалізується через систему певних соціальних інститутів сім'ї – закладів освітньої сфери, закладів та організацій соціально-педагогічного спрямування.

Детальний аналіз соціально-педагогічних факторів, умов і змісту виховних засобів управління процесом формування в молоді готовності до створення сім'ї вміщено в працях В. Кравця, І. Мачуської, В. Постового, В. Сухомлинського та ін. Актуальними для нашого дослідження є й роботи таких психологів, як І. Бех, Т. Говорун, О. Кононко, які обґрунтовують залежність стану готовності

до створення сім'ї від реальних дій особистості. Серед дисертаційних досліджень науковий інтерес для нас становлять праці Г. Хархан (готовність дітей-сиріт до створення сім'ї), А. Карасевич (формування готовності студентів ВНЗ до сімейного життя), В. Покася (соціально-педагогічні основи становлення та розвитку загальноосвітніх шкіл-інтернатів в Україні (1956-1966 рр.), А. Наточія (реабілітаційно-виховний процес у санаторній школі-інтернаті) та ін.

Формулювання мети статті. Метою статті є теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури, присвяченої проблемі використання соціально-педагогічних умов у процесі формування у вихованців інтернатних закладів готовності до сімейного життя.

Завданнями нашого дослідження були визначені такі: 1) з'ясувати значення основних понять роботи – «інтернатний заклад», «вихованці інтернатного закладу», «педагогічні умови» та «сімейне життя»; 2) проаналізувати наявні соціально-педагогічні умови виховного процесу в інтернатних закладах; 3) обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування у вихованців інтернатних закладів готовності до сімейного життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи теоретико-практичний досвід роботи соціальних фахівців, необхідно звернути увагу на значну кількість проектів, що спрямовані на набуття сучасною молоддю навичок усвідомленого батьківства, на формування в молодих людей готовності народжувати й виховувати дітей. Результати проектної діяльності в цій сфері є високими. Наступним кроком суспільства в розвитку цього питання має стати система соціально-педагогічної допомоги сучасній молоді, молодим сім'ям та ін.

Виховання є педагогічним процесом, спрямованим на створення умов для розвитку самосвідомості спонукальної сфери особистості, відображення в її свідомості смислів і мотивів людської діяльності, результатом чого є прагнення (дитини) до оволодіння власною життєдіяльністю. Ця діяльність потребує усвідомлення її цілей, знання чинників, умов, механізмів становлення й розвитку різнобічно розвиненої, гармонійної, психічно здорової особистості; цілеспрямованого управління вихованням особистості, умотивованого використання виховних впливів; конструктивної взаємодії вихованців; набуття вихованцем навичок суб'єкта самовиховання. Створення соціально-педагогічних умов для взаємодії вихованців інтернатних закладів з іншими суб'єктами освітнього процесу, уміння швидко адаптуватися до різних умов і загалом успішна соціалізація майбутніх випускників інтернатних

установ – ось засади сучасних вимог до побудови педагогічного процесу в зазначених державних закладах утримання дітей.

Педагогічний словник визначає «школу-інтернат» як «загальноосвітню школу, у якій діти навчаються й живуть» [2, с. 146]. Загальноосвітня школа-інтернат є навчальним закладом, що забезпечує виховання, навчання й соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. У контексті нашого дослідження під інтернатними закладами будемо розуміти загальноосвітні школи-інтернати, вихованцями яких є біологічні й соціальні сироти з певними психофізичними порушеннями. Для подальшого дослідження обов'язковим є врахування недоліків і переваг навчально-виховного процесу в інтернатних закладах. Серед недоліків освітньо-виховної системи інтернатів можна визнати закритість або напівзакритість закладу, де сфера спілкування й діяльності вихованців обмежена, що значно гальмує процес соціалізації. Авторитарність педагогіки й надмірна «опіка», а також переповнення інтернатних закладів і скорочення педагогічного штату негативно впливають як на формування життєвої компетенції вихованців, так і на їх соціалізацію. Головною перевагою інтернатних установ над іншими типами загальноосвітніх закладів є наявність умов для позаурочної навчально-виховної роботи.

У контексті нашого дослідження звертаємо увагу на вихованців інтернатних закладів, які є учнями 8-11-х класів. Їм властиве почуття дорослості, критичність мислення, фізіологічний розвиток і статеве дозрівання, психічна неврівноваженість, потреба в самоствердженні. Але, за визначенням психологів і педагогів, цей вік є сприятливим для розуміння власних психічних якостей і соціально-моральної самооцінки, самовиховання, самовираження. Вихованцями інтернатних закладів є діти з певними соціально-психологічними проблемами в житті (діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з соціально незахищених верств населення), а також діти, які мають вади у фізичному й розумовому розвитку. Переважна частина вихованців таких закладів – це педагогічно занедбані діти, з негативним життєвим досвідом, що мають труднощі в спілкуванні з оточенням. Вони, зазвичай, схильні до нервових зривів, активно виявляють споживацьке ставлення до держави й суспільства. Саме тому вихованці інтернатів потребують соціального захисту й підтримки з боку держави й суспільства.

Аналізуючи зміст поняття «підготовка до сімейного життя», що розкривається в працях багатьох учених, які наголошують на важливості

соціальної зрілості старшокласників, звернімо увагу на дослідження А. Красовського. Він слушно зауважує, що соціальна зрілість і готовність молодих людей до сімейного життя визначається усвідомленням соціальної сутності шлюбу й основних соціальних функцій сім'ї. Успіх процесу підготовки молоді до сімейного життя залежить від того, наскільки сформовані в майбутнього подружжя уявлення про соціальну зрілість як про важливу умову укладання шлюбу, наскільки розвинена в майбутніх чоловіка й дружини відповідальність перед суспільством за сім'ю, яку вони створюють [5, с. 18].

Одним з головних аспектів готовності до сімейного життя є усвідомлене батьківство, готовність до народження дітей, їх виховання й розвитку. Актуальним для нашого дослідження є визначення поняття «формування усвідомленого батьківства молоді», запропоноване Н. Островською. Дослідниця розуміє під цим поняттям систему діяльності, що спрямована на вироблення в молоді когнітивного, емоційного та операційного складників батьківства й удосконалення їх, а також визначення особистісної позиції щодо виконання соціальної ролі батьків і створення сприятливих умов для гармонійного розвитку й виховання дитини в сім'ї. Визначаючи соціально-педагогічну технологію формування усвідомленого батьківства молоді як сукупність послідовних і координованих операцій і процедур, що використовуються для досягнення мети й виконання завдань щодо формування усвідомленого батьківства молодого покоління, вчена акцентує увагу на необхідності впровадження такого алгоритму дій, як цілепокладання, організаційно-діагностична, змістовно-операційна й оцінно-результативна процедури. Результатом процесу формування усвідомленого батьківства Н. Островська називає соціально-медичну, психолого-педагогічну й морально-правову готовність до виконання місії батьківства [7].

Поняття «готовність до створення сім'ї» було уточнено в роботі А. Карасевич, яка розуміє під ним морально-психологічну, соціальну й статево-рольову зрілість особистості, досягнення нею соціальних стандартів поведінки, що здатні забезпечити успішне створення й функціонування повноцінної сім'ї.

У дослідженні Г. Хархан виділено чотири групи особливостей, які стосуються підготовки до сімейного життя дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу. Перша група особливостей – віковий і психофізіологічний розвиток (відставання в розвитку, наявність патологій, брак досвіду проживання в сім'ї, а отже, несформований образ «Я – сім'янин»);

друга група – специфіка інтернатного закладу (наявність обслуговування, неможливість формування вмінь заощаджувати та ін.); третя група – специфіка виховного процесу в інтернатному закладі (недостатність психолого-педагогічної роботи, велика кількість виховних заходів масового характеру, не застосовується особистісно-орієнтований підхід); четверта група – соціально-економічне та соціополітичне становище країни [9].

В. Покась, досліджуючи основні віхи розвитку інтернатної системи в Україні, виокремив такі умови ефективності навчально-виховної роботи: усунення непродуктивних витрат часу, повсякденний дієвий зв'язок у роботі вчителя й вихователя, що забезпечує диференційований підхід до вихованців; чітке дотримання режиму, що дає змогу оптимально співвідносити витрати часу на різні види діяльності, здійснювати педагогічний вплив на діяльність учнів і керувати зайнятістю вихованців, забезпечувати відпочинок і розвиток вихованців [8].

А. Наточій, вивчаючи функціонування загальноосвітніх шкіл-інтернатів як педагогічних систем, дійшов висновку, що на порозі XXI століття гуманне педагогічне мислення має сприяти оновленню діяльності зазначених закладів, у центрі яких перебуває дитина з її радощами та проблемами, власним вибором лінії життя й погляду на світ. Науковець наголошує на необхідності такої соціально-педагогічної умови, як «зняття» з вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів «тавра» дефективності (психічної, моральної, фізичної), адже все це є наслідком складних умов життя. Завдяки зміні умов може змінитися дитина. А. Наточій акцентує увагу на тому, що загальноосвітні школи-інтернати є рівноправними суб'єктами в системі освіти України. Наступною умовою, на думку вченого, є прискорений перехід від усталеної навчально-дисциплінарної, закритої моделі школи-інтернату до відкритої, особистісно-розвивальної виховної системи. Невіддільним у процесі розвитку вихованців в умовах інтернатного закладу є використання системного та синергетичного підходів, упровадження інноваційних педагогічних технологій. Поряд з переліченими умовами слід також звернути увагу й на проблему оптимізації структури інтернатних закладів на місцевому, регіональному та всеукраїнському рівнях, що має відбуватися з урахуванням необхідності й можливості задоволення інтересів і потреб дітей і підлітків [6].

Актуальною для нашого дослідження є дисертаційна робота Г. Хархан. Вивчаючи особливості готовності дітей-сиріт до сімейного

життя, дослідниця визначила такі соціально-педагогічні умови цього процесу: створення корекційно-розвивального середовища; формування психосексуальної культури вихованців та її корекція; формування культури взаємин між статями. Відповідно до першої умови, вчена акцентує увагу на важливості формування образу «Я-сім'янина», урахуваючи при цьому особливості психологічного розвитку дітей-сиріт. Відповідно до другої – формування та корекція психосексуальної культури вихованців – слід застосовувати, як вважає Г. Хархан особистісно-орієнтований підхід. Урахування третьої соціально-педагогічної умови, на думку дослідниці, сприятиме успіху в досягненні мети завдяки активному включенню хлопців і дівчат у різні види діяльності [9].

У контексті нашого дослідження науковий інтерес становить робота А. Карасевич. Вивчаючи проблему формування в студентської молоді готовності до створення сім'ї, дослідниця визначила такі педагогічні умови: усвідомлення соціальної сутності та важливості сімейного життя; урахування у виховній роботі рівнів готовності студентської молоді до створення сім'ї; науково-методичне забезпечення виховної роботи кураторів академічних груп зі студентами, а також дотримання у взаєминах між викладачем і студентом особистісно-орієнтованого підходу [3].

Висновки. На сучасному етапі розвитку нашого суспільства особливого значення набуває виховання високоморальної особистості, відродження духовності. Це спонукає до пошуку нових, оптимальних шляхів морального виховання школярів на основі вивчення й відродження суспільно-історичного досвіду й культурно-педагогічних надбань українського народу. Головну думку нашого дослідження можна передати словами В. Сухомлинського: «Усі шкільні проблеми постають і перед сім'єю, усі

труднощі, які виникають у складному процесі шкільного виховання, сягають своїм корінням сім'ю». Виховання дітей, підлітків, молоді – одне з найважливіших завдань людства, оскільки воно є передумовою збереження й примноження цінностей і потенціалу суспільства, розвитку людини. Цій меті підпорядковуються зусилля сім'ї, школи, позашкільних виховних установ і багатьох інших суспільних інститутів. Виховна діяльність є фаховим завданням педагогічних працівників.

Опрацювання психолого-педагогічної літератури уможливило визначення ряду соціально-педагогічних умов, урахування яких сприятиме ефективності процесу формування у вихованців інтернатних закладів готовності до сімейного життя. Першою умовою, на нашу думку, є реалізація мотиваційного компонента, формування інтересу до сімейного життя, до створення власної сім'ї. Друга умова передбачає формування когнітивного компонента, спрямованого на здобуття знань і розширення уявлень про основи сімейного життя, функції сім'ї тощо. Третьою соціально-педагогічною умовою є формування діяльнісного компонента, що сприятиме набуттю практичних умінь і навичок, необхідних для майбутнього сімейного життя. Четверта умова – це розвиток вольового компонента, що зумовлює формування у вихованців інтернатних закладів таких якостей, як комунікативність, упевненість, толерантність та ін., що забезпечать підготовку вихованців інтернатів до сімейного життя.

Перспективу подальшого дослідження процесу формування у вихованців інтернатів готовності до сімейного життя вбачаємо у впровадженні та експериментальній перевірці окреслених соціально-педагогічних умов, в обробці й оприлюдненні результатів експерименту.

Список використаних джерел

1. Алексеева В. І. Особистісно-орієнтований підхід до дитини в умовах школи-інтернату / В. І. Алексеева // Освіта. – 2007. – 20-27 червня. – С. 4-5.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 365 с.
3. Карасевич А. П. Формування готовності студентської молоді до створення сім'ї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / А. П. Карасевич. – К., 2009. – 21 с.
4. Кравець В. П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості: монографія / В. П. Кравець. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – 476 с.
5. Красовский А. С. Преподавание этики и психологии семейной жизни в школе: из опыта работы / А. С. Красовский. – Минск: Народна асвета, 1990. – 128 с.

References

1. Aleksieieva, V. I. (2007). Personality-oriented approach to a child under conditions of a boarding-school. *Osvita*, 20-27 June, p.p. 4-5. [in Ukrainian]
2. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainian pedagogical dictionary*. Kyiv, Lybid', 365 p. [in Ukrainian]
3. Karasevych, A. P. (2009). *Formation of the student youth's readiness for starting a family: Author's abstract for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: specialty 13.00.07 – Theory and methods of education*. Kyiv, 21 p. [in Ukrainian]
4. Kravets, V. P. (2008). *Sexual socialization of children and teenagers: regularities and gender features [monograph]*. Ternopil, TNPU, 476 p. [in Ukrainian]
5. Krasovskyi, A. S. (1990). *Teaching ethics and psychology at school: from work experience*. Minsk, Narodna asveta, 128 p. [in Russian]
6. Natochii, A. M. (1995). *Organization of rehabilitation and educational process at sanatorium-like boarding-*

6. Наточій А. М. Організація реабілітаційно-виховного процесу в санаторній школі-інтернаті для дітей із захворюванням серцево-судинної системи : дис...кандидата пед. наук : 13.00.01 / Наточій Анатолій Миколайович; АПН України, Ін-т педагогіки. – К., 1995. – 194 с.
7. Островська Н. О. Формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Н. О. Островська. – Слов'янськ, 2014. – 20 с.
8. Покась В. П. Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку загальноосвітніх шкіл-інтернатів в Україні (1956-1966 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / В. П. Покась. – К., 1999. – 24 с.
9. Хархан Г. Д. Підготовка дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя : дис...канд. пед. наук : 13.00.05 / Хархан Галина Дмитрівна. – Луганськ, 2011. – 300 с.
10. *school for children with cardio-vascular diseases: Author's thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: specialty 13.00.01.* Kyiv, APS Ukraine, Institute of Pedagogy, 194 p. [in Ukrainian]
7. Ostrovska, N.O. (2014). *Formation of youth's conscientious parenthood in the activity of the district community : Author's abstract for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences : specialty 13.00.05 – Social Pedagogy.* Sloviansk, 20 p. [in Ukrainian]
8. Pokas', V. P. (1999). *Socio-pedagogical grounds of boarding-schools establishment and development in Ukraine (1956-1966) : Author's thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: specialty 13.00.01 – Theory and History of Pedagogy.* Kyiv, 24 p. [in Ukrainian]
9. Kharkhan, H. D. (2011). *Preparation of orphans under conditions of boarding-schools for family life : Author's thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences : 13.00.05.* Luhansk, 300 p. [in Ukrainian]

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Єршоміна Лілія Євгенівна

fznk04@mail.ru

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,

Запорізька обл., 72312, Україна

doi: dx.doi.org/10.1515/15.1275

Матеріал надійшов до редакції 18.10.2015 р.

Прийнято до друку 18.11.2015 р.